

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ”

ИСТОРИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ

Катедра „История на Византия и балканските народи“

Николай Илиев Иванов

**ФРЕНСКИТЕ КАТОЛИЧЕСКИ УЧИЛИЩА В ОСМАНСКАТА
ИМПЕРИЯ (1835-1923)**

АВТОРЕФЕРАТ

На дисертация, представена за присъждане на образователната и научната степен „доктор” по специалност „Нова и най-нова обща история” (Съвременна история на балканските народи – Социална история)

Научен ръководител: чл. кор. проф. дин Иван Илчев

София, 2014 г.

Дисертацията е обсъдена и предложена за защита на 07.10.2014 г. от катедра „История на Византия и балканските народи” към Исторически факултет на Софийски университет „Св. Климент Охридски”. Дисертацията се състои от увод, основна част с общо пет глави, заключение, две приложения и библиография на използваните източници и изследвания. Количествените данни са систематизирани в шест диаграми и пет таблици. Общият обем на дисертацията е 210 машинописни страници.

I. Обща характеристика на дисертационния труд:

Тема на дисертацията: Настоящото изследване е посветено на проследяване на развитието на френските католически училища в Османската империя от средата на 30-те години на XIX в. до Първата световна война.

Актуалност на темата: Дисертацията е първото изследване в българската историография, в което се прави обобщен преглед на развитието на френските католически училища в територията на Турция от средата на 30-те години на XIX в. до Първата световна война. До този момент акцентът при представянето на проблема в българската историческа наука е поставен основно върху развитието на униатското движение, на част от религиозните училища, покровителствани от западната държава в Истанбул и на тези в европейските територии на султанската империя. Представянето на изграждането и дейността на френските католически просветни учреждения в Истанбул, Тракия и Македония, Мала Азия и източните провинции на Турция през разглеждания период ще допринесе за изясняване процеса на културното проникване на Франция в Ориента през разглеждания период.

Франция е първата европейска държава, която сключва съюз със султанска Турция през 1528 г., а с ратифицирането „Договора за мир, дружба и търговия“ от 1535 г. получава изключителна възможност за засилване на влиянието си в Ориента. Спогодбата е първата специфична конвенция (капитулация), регламентираща търговските права, които получава Франция в отношенията си с Османската империя. С капитулациите западната държава получава правото на религиозен протекторат. През следващите четири столетия до началото на Първата световна война (1914-1918) капитулациите непрекъснато се подновяват, което позволява на Франция да наложи своето преобладаващо икономическо, политическо и културно влияние в Леванта.

За да разшири проникването си в Ориента, западната държава отделя голямо внимание на изграждането и финансирането на

многобройни учебни учреждения на територията на Османската империя. Най-мощна е дейността на католическите мисионери, които са политически и финансово подкрепяни от Париж. Това позволява на свещениците и монахините, възполвайки се от защитата на религиозния протекторат, да развият мощна и благотворителна и просветна дейност в териториите на Турция. Разпространението на френския език и култура са важна предпоставка за доминирането на Франция в региона. Това става в благоприятен момент, тъй като теократична Турция, изгубила величието си след завоеванията на Сюлейман I (1520-1566), търси пътища за своето обновление, като по този начин стане равностойна сила на международната сцена. Първите френски учебни заведения са открити още през XVI в., но най-голямото си разпространение получават след 30-те години на XIX в., което е свързано с времето на Танзимата. Това е период на засилени реформи в Турция. Те се изразяват в модернизиране на институциите и държавния апарат по европейски модел. Промените са във всички сфери и се отразяват на цялото османско общество. Дадени са редица допълнителни права и привилегии на поданиците и учрежденията на западните държави. Със започването на Първата световна война и включването на Турция на страната на Централните сили дипломатическите отношения между Истанбул и Париж са преустановени. Османското правителство предприема стъпки за експулсиране на френските свещеници и монахини и конфискуване на имуществото им. В началния период на военните действия се прави изключение само за малък брой религиозни резиденции, чиято основна дейност е благотворителността. Към някои от тези мисии съществуват и учебни заведения.

В уводната част на дисертацията е направен преглед на основните публикации по разглежданата проблематика във френската и в българската историография и на архивните източници, използвани за реализиране на научното изследване.

Цели на изследването:

1. Да се проследят основните насоки на процесите на изграждане и разпространение на френските католически учебни институции в рамките на султанска Турция от средата на 30-те години на XIX в. до Първата световна война.
2. Да се очертае ролята на просветните учреждения на религиозните общества за утвърждаване на културните интереси на Франция в района на Източното Средиземноморие.
3. Да се изясни значението на католическите училища за формиране на високо образована прослойка в модернизирания се многонационална империя.

II. Структура на дисертационния труд:

Глава 1. Изложението е структурно обособено в две части. В първата част се представят основните обществени и държавни органи, чрез които Париж координира делата на религиозните общества Ориента. За направляването на дейността на католическите мисии на Франция в целия свят се създават множество организации, фондации и сдружения, като най-важните от тях са *Центърът за разпространение на вярата (L'Oeuvre de la propagation de la foi)* и *Фондацията на източните училища (Oeuvre des écoles d'Orient)*, които координират дейността си с Конгрегацията за пропаганда на вярата (*La Congregation de la Propagande*), която е основния орган на Ватикана за популяризиране и разпространение на католицизма. През 1883 г. се създава фондацията *Алианс франсез (Alliance française)*. Организацията, която съществува и до днес, е съпричастна към развиването на учебното дело в териториите на Османската империя. От 1909 г. в Париж функционира *Комитетът за защита на френските интереси в Ориента (Comite de defense des interets français en Orient)*. В навечерието на Първата световна война сдружението има важна роля за реализирането на целите на външната политика на Париж в Близкия Изток. В състава на всички тези

организации са включени редица депутати, членове на академията на науките, дипломати и бивши и настоящи висши държавни служители, които са обединени от инициативата за подпомагане на държавната политика за налагане на френското политическо, икономическо и културно влияние в Ориента. През 1914 г. се създава със санкцията на парламента „Специална комисия за разширяване на френското влияние в Ориента и по-специално в Сирия”. За координация и контрол на всички културни институти в Османската империя и Близкия Изток към Министерството на външните работи в Париж се формира Бюро за френските училища и дела в чужбина (*Bureau des Ecoles et des Oeuvres françaises a l'étranger*) през 1911 г., което е трансформирано 9 години по-късно в Служба за френските дела в чужбина (*Service des Oeuvres françaises a l'étranger*).

Втората част представя религиозните общества, които фактически ръководят учебните учреждения към католическите мисии в Османската империя. Най-голямо влияние в Ориента през разглеждания период имат лазаристите и тяхната Конгрегация на Мисията, подчинената им конгрегация „Сестри на милосърдието”, Орденът на йезуитите, Орденът на Асомпсионистите (успенци), Облатките от Асомпсион, Братята на християнските училища, Орденът на капуцините и др. През разглеждания в дисертацията период от време участие в разпространението на френската учебна система в територията на султанската държава вземат още десетки религиозни организации, като през 1912 г. те са повече от двадесет и пет.

Глава 2. Обект на изследване на втората глава са просветните учреждения на френските религиозни конгрегации в Истанбул. Католическите общества отделят специално внимание на главния политически и икономически център на Османската империя. Многонационалната столица на Турция е желано място за изграждане на резиденции от религиозните конгрегации. Тук подпомаганите активно от дипломатическите структури на френската държава католически ордени,

създават и ръководят десетки просветни учреждения, които от втората четвърт на XIX в. до средата на 20-те години на XX в. дават образование на десетки хиляди младежи. От 1884 г. към френското посолство в Истанбул съществува комисия, пред която се явяват зрелостници за получаване на диплома, валидна за Западна Европа. Това дава възможност на младежите за продължаване на обучението и за професионална реализация извън рамките на Османската империя.

Свещениците лазаристи се установяват на 18 юли 1783 г. в манастира „Св. Беноа” в Галата и през 1803 г. основават колеж, който в годините до Първата световна война се превръща в едно от важните средища на френското културно влияние и образованост на Изток. Сестрите на милосърдието (Сестри Викентинки) се настаняват в Истанбул в края на 30-те години на XIX в. и постепенно изграждат мрежа от учебни заведения, които са предимно ориентирани към малките деца. Освен традиционните начални просветни учреждения, мисионерките поддържат ясли, сиропиталища и приюти. От средата на XIX в. в столицата на многонационалната империя учебни заведения изграждат Братята на християнските училища и монахините от конгрегацията Света Богородица от Сион. Училищата им добиват популярност и приемат голям брой възпитаници от различни народности и вероизповедания. В поддържаните от тях платени колежи има възпитаници от почти всички западни държави и от съседните балкански страни.

Важни за налагането на френското културно проникване са семинариите, поддържани от религиозните конгрегации в столицата на Османската империя. Отците успенци основават през 1895 г. в квартала Кум-капу средно училище за духовници. В навечерието на Първата световна война асомпсионистите имат пет духовни учебни заведения в столицата на Османската империя – в кварталите Кадъкьой, Кум-капу и Фенер. През 1881 г. орденът на капуцините създава Източната семинария „Св. Луи”. Духовните училища дават високо хуманитарно образование и приемат младежи от всичките католически общности от източен обряд,

населяващи империята и от съседните балкански страни. Наред с тези две специализирани учебни заведения успенците и капуцините предлагат на местните деца френската образователна система в поддържани от тях училища за момчета.

Няколко женски католически конгрегации се възползват от френския протекторат и развиват благотворителна и просветна дейност в Истанбул. В техните предимно девически начални училища местното население се докосва до западната култура. От своите мисии Облатките от Асомпсион, Сестрите на милосърдието на Непорочното зачатие от Ивреа, Сестрите францисканки от Джемона дел Фриули и монахините доминиканки от Мондови (Италия) организират многобройни класове, където хиляди момичета и момчета от различни народности и вероизповедания получават добра за времето си подготовка в изучаването на основните естествени науки и на няколко чужди езика.

Глава 3. В изложението се разглежда развитието на учебните заведения на лазаристите, успенците, възкресенците и на сестрите йосифинки в Тракия и Македония. През 40-те години на XIX в. и особено след поражението на Русия в Кримската война (1853-1856), Франция в сътрудничество с Ватикана засилва подкрепата си над католическите общества, които имат ролята на инструмент срещу руското политическо и културно влияние сред православните народи на Балканите.

От началото на 50-те години XIX в. до Балканските войни Солунската мисия на лазаристите предприема активна дейност за изграждане на учебни учреждения в териториите на Македония. Подпомагани от Сестрите на милосърдието свещениците разширяват своето влияние в региона, чрез просвета и благотворителност и достигат до малките населени места в компактно заселените с българоуниати региони. Акцент в изложението е поставен върху развитието на Българската католическа семинария в Зейтенлика, която е най-значимото образователно учреждение на Ордена „Св. Лазар“ в европейските територии на Османската империя. Асомпсионистите отварят първото си учебно

заведение в Пловдив в началото на 1864 г. Скоро след това с помощта на сестрите облатки до Първата световна война управляват мрежа от учебни учреждения в Одрин - начални и средни (колежи и семинарията „Св. Йосиф“). Успенците поддържат просветни институции в Галиполи (от 1894 г.) и в Мустратли (от 1901 г.). В изложението е разгледано и развитието на училището на йосифинките в Пловдив, което е едно от малкото западни девически учебни заведения в европейските територии на Османската империя през 60-те и 70-те години на XIX в. През 1863 г. възкресенците основават мисия в Одрин и откриват учебно заведение, което с финансовата подкрепа на Франция развиват през годините в едно от значимите католически учреждения в Източна Тракия. Училището се превръща в едно от важните просветни огнища за формиране на българския следосвобожденски елит.

Глава 4. Проследено е развитето на просветните институции на Конгрегацията на Мисията, Братята на християнските училища, асомпсионистите, йезуитите, Сестрите на Св. Йосиф от Лион, йосифинките и капуцините в Мала Азия. В изследвания в дисертацията период мисионерите и монахините успяват да изградят резиденции във всички големи административни центрове на този важен за султанска Турция регион. Те намират опора в категоричната политическа подкрепа на френските консули, които ги представляват и защитават пред османските административни управители в Мала Азия и срещу враждебните настроения сред местното население. Това позволява на свещениците и монахините да разширяват своята дейност като по този начин разпространяват влиянието на западната държава. Голяма част от възпитаниците на училищата са от католическите общности на гърците и арменците. Утвърждаването на културно влияние сред тях е един от приоритетите в политиката на Франция спрямо Османската империя до Първата световна война. В тези училища се обучават и католици, които са предимно деца на чужденци, дипломати и служители на търговски компании, от Западна Европа. Колежите на религиозните общества се

превръщат в средище на френската образованост и подготвят висококвалифицирани кадри за администрацията на Османската империя.

Глава 5. Разгледано е развитието на френските католически просветни институции в Сирия, Палестина, Ливан и Месопотамия. Западната държава традиционно има икономически и геополитически интереси във важния стратегически район на източните провинции на Османската империя. Облягайки се на протектората над католицизма в Ориента, Франция в сътрудничество със Св. Престол подпомага и финансира различните религиозни учреждения и така утвърждава културното и икономическото си влияние.

През време на разглеждания в дисертацията период лазаристите поддържат многобройни учебни заведения на териториите на Сирия, Палестина и Ливан. Дейността на свещениците се концентрира предимно в организирането на средни училища, като най-значими от тях са колежа „Св. Венсен“ в Дамаск и „Св. Йосиф“ в Антура. Конгрегацията на Мисията възлага началното обучение на пристигналите в средата на XIX в. Сестри на милосърдието. От началото на 30-те години на XIX в. йезуитите, подпомагани от конгрегацията Сестри на Светите сърца на Исус и Мария, формирана от арабски католички, предприема мащабна образователна дейност и управляват многобройни начални учебни заведения в Сирия и Ливан до началото на Първата световна война. Обществото на Исус ръководи в Бейрут и университета „Св. Йосиф“, който се налага като най-значимото учебно заведение на ордена в Ориента. През годините институцията се развива и изгражда като голям учебен комплекс, към който са формирани отделни факултети, колеж, и духовно училище. През ноември 1883 г. към университета се създава Медицинско училище, което шест години по-късно е издигнато в ранг на Факултет по медицина и фармация. Специализираното просветно учреждение има голямо значение за формирането на висококвалифицирани лекари в Леванта. Посещава се от католици, протестанти, мюсюлмани, евреи и православни от провинциите на

Турция и съседните страни, които допринасят за изграждане на най-модерно и качествено здравеопазване в този регион. През време на изследвания в дисертацията период на териториите на Сирия и Палестина образователни учреждения управляват свещениците и монахините от конгрегацията Св. Богородица от Сион, Братята на християнските училища, францисканците от кустодията Света земя и йосифинките. Под защитата на френския религиозен протекторат в източните провинции на султанска Турция се развиват учебните учреждения капуцините. С финансовата подкрепа на Париж орденът управлява многобройни начални училища в Сирия и Месопотамия. За разпространение на католическото образование сред момичетата, монасите възлагат организирането на учебни заведения на девическата конгрегация Сестри францисканки на Непорочното зачатие, които ръководят в началото на ХХ в. училища в Диарбекир, Малатия, Харпут и Урфа. От 1901 г. братята ръководят колеж в Мамурет-ул-Азис (Елязъг), който бързо утвърждава своето реноме, чрез реализацията на възпитаниците си. В териториите на Сирия и Месопотамия развива образователна дейност до Първата световна война и орденът на босоногите кармелити. Най-престижното образователно заведение на религиозното общество през време на разглеждания в настоящото изложение период е колежът „Св. Йосиф” в Багдад. Мисията на ордена на доминиканците в Мосул датира от средата на XVIII в. В продължение на близо един век тя се ръководи от италиански свещеници. През 1859 г. Конгрегацията за пропаганда на вярата на Ватикана възлага управлението на провинцията на френски мисионери. Чрез резиденциите, разположени в Мосул, Мар-Якуб, Ван, Сиирт и Джезире-Ибн-Омар братята направляват делата си в източните провинции на Османската империя. Обучението на местното население е сред приоритетите на доминиканците. В образователната им дейност свещениците са подпомогнати от подчинената на ордена конгрегация Сестри на Появяването на Св. Дева от Тур и от обществото на сестрите терциарки. По време на изследвания в изложението период в източните

провинции на Османската империя доминиканците администрират две елитни духовни учебни заведения. Това са Сиро-Халдейската семинария в Мосул и Практическото училище за Библейски науки в Ерусалим.

В източните провинции на Османската империя с финансовата и политическата подкрепа на Франция до Първата световна война, функционират учебните заведения на още 20-на католически организации. В Сирия и Палестина най-многобройни от тях са тези на религиозните общества: Сестрите от Назарет, „Св. Семейство”, „Св. Троица” и на Ерусалимския патриархат. В тези провинции френската държава субсидира и училищата на гърците католици и маронитите.

III. Изводи:

- Разпространяването на европейско образование от католическите общества е един от основните инструменти, с които Франция налага своето културно влияние в Османската империя от средата на 30-те години на XIX в. до Първата световна война.

- Франция се опира на религиозния протекторат над католическите общности като основа за утвърждаване на културното си проникване в Ориента и осигурява сериозна административна и материална подкрепа за развиването на образователната дейност на френските мисионери.

- Католическите ордени се възползват от защитата на религиозния протекторат и изграждат през изследвания период просветни учреждения на териториите на всеки един от вилаетите на султанска Турция.

- Учебните заведения на религиозните общества са предимно начални и безплатни, което позволява на децата от най-бедните семейства да получат необходимата основна подготовка, позволяваща им да се интегрират по-добре в поелата по пътя на модернизацията Османска империя.

- В елитните средни училища католическите ордени и конгрегации предлагат образование по програми, одобрени в Париж и те стават притегателен център за младежи от всички народности и вероизповедания в

Леванта. В тях обучението е платено и те са достъпни за децата на по-заможните семейства. Католическите средни училища имат важна роля за формиране на високо образована прослойка в Турция. Възпитаниците на тези учебни заведения получават престижна професионална реализация и заемат важни постове в държавния апарат на султанската империя и в съседните страни на Балканите.

- Католическите общества ръководят и висши учебни заведения. Университетът „Св. Йосиф“ на йезуитите в Бейрут е единственият университет, управляван от религиозните ордени в териториите на Османската империя. Мисионерите предлагат висше образование, чрез педагогически училища, предназначени за формирането на преподаватели от местното население за многобройните начални католически просветни учреждения. Висшето духовно образование е сред основните приоритети на религиозните ордени. Те откриват на територията на Османската империя семинарии, където се подготвя елита на католическото духовенство от източен обряд.

IV. Справка за по-важните приноси на дисертационния труд:

1. За пръв път в българската историография в монографично изследване се проследява развитието на френските религиозни просветни учреждения в Истанбул, Мала Азия, Сирия, Палестина, Ливан и Месопотамия, което в хронологичен план обхваща периода от средата на 30-те години на XIX в. до 1923 г.
2. За пръв път в българската историческа наука е представена просветната дейност на йезуитите, доминиканците, Братята на християнските училища, босоногите кармелити, Конгрегацията Св. Богородица от Сион и капуцините в Истанбул, Мала Азия и източните провинции на Османската империя от средата на 30-те години на XIX в. до Първата световна война.
3. В научен оборот са въведени документи от Дипломатическия архив на Република Франция, касаещи политическата кореспонденция на консулите на западната държава в Бурса, Измир, Алеп, Бейрут, Ерусалим, Дамаск, Ерзерум, Трабзон, Мосул и Багдад за периода от началото на 40-те години на XIX в. до средата на 90-те години на XIX в.

Публикации по темата на дисертационния труд:

1. Иванов, Н. Ил. Франция, великите сили и Османската империя между режима на капитулацията от 1740 г. до Кримската война (1853-1856). – В: История, № 5-6, С., 2005, с. 61-69.
2. Иванов, Н. Франция и развитието на учебните заведения на лазаристите в Сирия, Палестина и Ливан в периода от средата на 30-те години на XIX в. до Първата световна война - В: Исторически преглед, кн. 1-2, 2013. (под печат).
3. Иванов, Н. Франция и образователната дейност на ордена на йезуитите в Османската империя (1835-1914) – В: Годишник на Софийския университет „Св. Климент Охридски“. Исторически факултет. Т. 102, 2014. (под печат).